

Być może w niedalekiej przyszłości powstaną kolejne opracowania, przybliżające genezę i funkcjonowanie dwóch pozostałych Konferencji, a Autor *Konferencji Polskich Księży na Wschodnią Kanadę 1956–2016* na pewno posiada wiedzę i możliwości służące realizacji tego zadania.

Przemysław Solga
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
e-mail: przemyslaw.solga@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0670-8857>

Przypominać zapomniane, odkrywać nieznanne. Polskie losy: Kościół – Syberia – Rosja (XIX–XX w.). Studia ofiarowane Profesorowi Eugeniuszowi Niebelskiemu w 70. rocznicę urodzin, redakcja naukowa Anna Barańska (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2019), ss. 719.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rh21692-14>

Wydana nakładem Towarzystwa Naukowego KUL pod redakcją prof. Anny Barańskiej praca zbiorowa, pt. *Przypominać zapomniane, odkrywać nieznanne. Polskie losy: Kościół – Syberia – Rosja (XIX–XX w.)*, to nader obszerne, ponad 700-stronicowe dzieło, honorujące 70. urodziny prof. Eugeniusza Niebelskiego, wybitnego znawcy dziejów powstania styczniowego i syberyjskich losów jego uczestników, ze szczególnym uwzględnieniem katolickiego duchowieństwa. Publikacja zawiera studia aż 32 autorów, a nieco sarkastycznie można by dodać, że istotnie są one wyrazem bezinteresownej życzliwości dla jubilatów, skoro w panującym w naszym życiu akademickim porządku „ewaluacji” czy „parametryzacji” osiągnięć naukowych nie przynoszą ich twórcom żadnej korzyści... Tom, jak często przy takich okazjach bywa, otwierają liczne listy gratulacyjne oraz tabula gratulatoria, poprzedzające krótki szkic prof. Anny Barańskiej przybliżający sylwetkę Jubilata. Opis osiągnięć naukowych uzupełnia bibliografia obejmująca niemal 180 pozycji oraz lista uczniów, dowodnie świadcząca o popularności seminarium prof. Niebelskiego wśród studentów KUL. Jak wiadomo, wydawnictwa jubileuszowe rządzą się swoimi prawami, tradycyjnie umieszcza się w nich studia, o znaczącej niekiedy wartości

naukowej, które niejako nie zmieściły się w rozprawach monograficznych. Nierzadko przypadłością ksiąg pamiątkowych jest ich tematyczny eklektyzm, jednak – co warto podkreślić – nie dotyczy to omawianej pracy. Jej redaktor naukowej, prof. Annie Barańskiej, udało się trudna w podobnych przypadkach sztuka stworzenia zbioru artykułów różnorodnych, ale zarazem tworzących dość zwartą tematycznie całość, skoncentrowaną wokół głównych obszarów zainteresowań Jubilata: dziejów długiego wieku XIX, rozmaitych kontekstów powstania styczniowego, Polaków na Syberii, wreszcie – spraw kościelnych.

To właśnie ta ostatnia problematyka otwiera omawiany tom w części zatytułowanej „Ecclesiastica”. Znajdujemy w niej artykuł Ewy M. Ziółek zarysowujący mało znaną kwestię kapelanów w wojsku Księstwa Warszawskiego, studium Marka Miławieckiego OP o represjach wobec dominikanów grodzieńskich w związku ze sprawą Zaliwskiego w 1833 r., a także dwa teksty traktujące o ważnej postaci ks. Ignacego Hołowińskiego, z których pierwszy, Leszka Wojciechowskiego, dotyczy jego relacji z podróży do Ziemi Świętej, natomiast drugi to obszerna, 50-stronicowa edycja pisanego już na urządzie metropolity mohylewskiego listu do Piusa IX relacjonującego sytuację Kościoła katolickiego w Rosji w 1851 r., przygotowana kompetentnie przez Mariana Radwana SCI i Irenę Wodzianowską. Ostatnim tekstem części pierwszej jest opublikowane po rosyjsku omówienie odnoszących się do katolickiego duchowieństwa w latach 60. XIX w. akt przechowywanych w zasobach Narodowego Historycznego Archiwum Białorusi autorstwa Zinaidy Antonowicz.

Tekst prof. Antonowicz zapowiada niejako tematykę części drugiej, zatytułowanej „Wokół powstania styczniowego”. Zawiera ona tylko trzy teksty, z których pierwszy to studium Wiesława Śładkowskiego o nacechowanym ogromnym potencjałem symbolicznym wydarzeniu z okresu tzw. rewolucji moralnej, mianowicie manifestacji horodelskiej z 10 października 1861 r. i jej dziejowym znaczeniu. Z kolei Mariusz Kulik przedstawia echa powstania styczniowego na Łotwie w zbiorach Łotewskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Rydze, zaś Jan Lewandowski pierwsze legalne obchody rocznicy powstania w styczniu 1916 r. w Lublinie. Ta krótka część odgrywa w omawianym zbiorze istotną rolę, stwarzając niejako punkt wyjścia do dalszych rozważań, które w rozmaity sposób wiążą się ze styczniowym zrywem.

Część trzecią, zatytułowaną „Dylematy polityki rosyjskiej”, inicjuje tekst Matteo Piccina o „geografiach wyobrażonych” rosyjskiego nacjonalizmu, koncentrujący się na procesie mentalnego wpisywania najpierw guberni zachodnich, a od lat 60. XIX w. także Ziemi Chełmskiej w „naturalne” granice

Rosji. Kolejne artykuły ukazują dwa aspekty rosyjskiej polityki pacyfikacji sytuacji na ziemiach polskich w kontekście powstania styczniowego. Z jednej bowiem strony Stanisław Wiech przedstawia zaskakująco szerokie spektrum represji ekonomicznych i finansowych stosowanych w guberni wileńskiej przez Michaiła Murawjowa w latach 1863–1865, z drugiej – Alicja Kulecka honorowanie zasług związanych z tłumieniem powstania i realizacją rosyjskiej polityki na ziemiach polskich, co uzupełnia lista odznaczonych w guberniach Królestwa Polskiego. Tę część zamyka tekst Jacka Legiecia referujący ekscentryczne poglądy rosyjskiego oficera Aleksandra Giejnsa, który służąc w Królestwie w dobie powstania styczniowego, udowadniał konieczność utworzenia przez cara państwa polskiego.

Najobszerniejsza w tomie, co w kontekście zainteresowań badawczych prof. Niebieskiego nie powinno dziwić, jest część czwarta, zatytułowana „Syberia”, obejmująca aż dziewięć tekstów zajmujących ponad 180 stron. Otwiera ją chronologicznie najwcześniejszy artykuł Jana Trynkowskiego o skierowanej w 1829 r. do władz metropolii mohylewskiej skardze na prowadzących parafię w Irkucku bernardynów. Z kolei Norbert Kasperek przedstawia opatrzony kompetentnym wprowadzeniem wykaz mało znanych listów zesłańców syberyjskich do Onufrego Pietraszkiewicza, przechowywanych w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie. Wiesław Caban podjął temat uczestników powstania styczniowego zesłanych na osiedlenie do guberni orenburskiej, umieszczając w aneksie przygotowaną w Ministerstwie Dóbr Skarbowych w 1864 r. instrukcję opisującą stosowane wobec polskich zesłańców procedury osadnicze. W jakiejś mierze nawiązuje do tej tematyki opublikowany po rosyjsku tekst Svetlany A. Mulinej o polskich XIX-wiecznych zesłańcach na północy Kazachstanu, w Kraju Stepowym. Zbigniew J. Wójcik omawia obraz Syberii w głośnej książce Władysława Czaplickiego *Czarna Księga*, zaś Annie Brus zawdzięczamy obszerny, liczący niemal 70 stron wybór relacji 25 polskich zesłańców dotyczących Irkucka, począwszy od opisów miasta i okolic po rozmaite aspekty życia codziennego, wzbogacony w doskonale dobrane ilustracje. Ku innej tematyce kieruje nas artykuł Anny Barańskiej, która przedstawiła daremne zabiegi zasłużonego proboszcza parafii w Tomsku, ks. Waleriana Gromadzkiego, o powołanie do życia diecezji syberyjskiej, co wzbogaca aneks zawierający jego listy i memoranda kierowane do różnych rzymskich osobistości z archiwum watykańskiego Sekretariatu Stanu oraz archiwum zmarłych powstańców. W tematykę XX-wiecznych zsyłek wprowadza tekst Rolanda Prejsa OFM Cap omawiający wspomnienia oo. kapucynów, którzy znaleźli się na Syberii jako ofiary sowieckich represji w okresie II wojny światowej.

Szczególony charakter ma tekst Wiktorii Śliwowskiej pt. *Sybir w spuściźnie Władimira Anatoljewicza Dżakowa (1919–1995)*, przypominający sylwetkę tego zasłużonego badacza dziejów polsko-rosyjskich w XIX w. oraz współpracę polskich i rosyjskich historyków w badaniach tej epoki, tym cenniejszy, że niepozbawiony osobistych akcentów.

Kolejna część pracy nosi tytuł „Pod nadzorem” i ma już nieco bardziej różnorodny charakter. Otwiera ją interesujące mikrostudium Witolda Matwiejczyka rekonstruuujące sprawę donosu złożonego do władz pruskich przez polskiego nauczyciela w pewnej miejscowości w Prusach Zachodnich, dotyczącego narodowej aktywności m.in. miejscowych duchownych, co staje się okazją do ukazania mechanizmów polityki germanizacyjnej. Kolejny tekst, autorstwa Henryka Głębockiego, to rozległa analiza akcji pod Bezdunami w kontekście domniemanego zamachu na cara Mikołaja II, przygotowywanego przez Józefa Piłsudskiego ze współpracownikami, analiza uzupełniona zresztą solidnym aneksem z akt Ochrany. Do czasów PRL-u odwołuje się artykuł Macieja Sobieraja podejmujący temat zainteresowania UB/SB osobą wybitnego badacza XIX w., ks. prof. Mieczysława Żywczyńskiego. Natomiast Mirosław Filipowicz pisze o przeprowadzonej w 1958 r. czystce w Moskiewskim Konserwatorium Muzycznym, które stało się mimowolną ofiarą przywracania porządku w środowisku muzycznym po odwilżowym rozluźnieniu dyscypliny.

Jak w przypadku innych ksiąg pamiątkowych i w tej nie mogło zabraknąć tekstów biograficznych, zebranych w części szóstej. Elżbieta Orman omawia tu ciekawą postać „zapomnianej ultramontanki” z pierwszej połowy XIX w. – Laury z Potockich Tarnowskiej; Ireneusz Sadurski prezentuje drogę życiową lubelskiego inteligenta z pokolenia powstania styczniowego, Jana Amborskiego, a Emil Noiński – losy Alojzy Trauguttówny, córki dyktatora powstania styczniowego. Kolejne biograficzne studium dotyczy wojennych losów wywodzącego się z Lublina legionisty Zygmunta Hałasa, natomiast Jolanta Załączny przybliży postać poetki Ludwiki Biesiadowskiej, której udziałem stało się doświadczenie tysięcy Polaków z Kresów: sowiecka zsyłka na Syberię, II Korpus, powojenna emigracja. Zbiór kończy część szósta – „Varia” z dwoma tekstami: Marcina Baranowskiego o mało znanym, bo niezbyt chyba chlubnym epizodzie polskiego batalionu grenadierów Gwardii Napoleona, który sformowany w 1813 r. przetrwał zaledwie kilka miesięcy, i Janusza Pezdy o pełnych rezerwy relacjach dwóch czołowych instytucji polskiej kultury na emigracji – Biblioteki Polskiej w Paryżu i Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu.

Jak wynika ze skrótego przeglądu treści tej tak obszernej publikacji, każdy zainteresowany dziejami wieku XIX, spraw kościelnych, stosunków polsko-rosyjskich czy Polakami na Syberii winien być z jej lektury usatysfakcjonowany. Opublikowane tu teksty, czy to jako wypełnienie nawet drobnej luki badawczej, czy studium przypadku doprecyzowują i pogłębiają obraz szerszych zjawisk historycznych, więc z pewnością będą cytowane w literaturze przedmiotu. Dotyczy to także bardzo obficie publikowanego w pracy, interesującego materiału źródłowego, co bynajmniej nie jest typowe dla podobnych wydawnictw, a co w moim przekonaniu zdecydowanie podnosi wartość omawianego zbioru. Wspomnieć trzeba o artykułach referujących zawartość mniej znanych zasobów archiwalnych, co jest zawsze cennym warsztatowym uzupełnieniem i wskazówką dla następnych badaczy przedmiotu.

Książka wydana jest bardzo starannie, strony tytułowe poszczególnych części oraz niektóre z tekstów opatrzone są interesującym materiałem ikonograficznym. Wspomnieć trzeba, że okładkę zdobi fotografia brzegów jeziora Bajkał autorstwa Eugeniusza Niebelskiego, jak dowiadujemy się ze szkicu redaktorki tomu – zapalonego wędrowca i fotografa. Korzystanie z publikacji ułatwia indeks osobowy oraz niemniej istotny indeks nazw geograficznych, na końcu zamieszczone są także zwięzłe angielskie streszczenia wszystkich tekstów. Dzięki prof. Annie Barańskiej i Towarzystwu Naukowemu KUL otrzymaliśmy więc interesującą i wartościową publikację, do której chętnie sięgną wszyscy zainteresowani prezentowaną w niej tematyką. Dorobek naukowy prof. Eugeniusza Niebelskiego został tym samym godnie uhonorowany.

Dr hab. Przemysław Matusik

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

e-mail: matusik@amu.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2277-4595>